

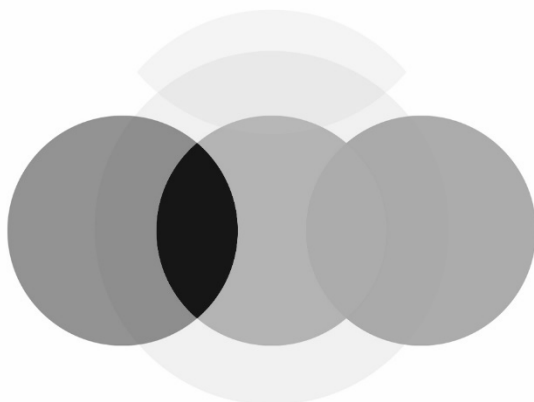
BIBLIOTECA DE DREPT CIVIL ȘI DREPT PROCESUAL CIVIL

A L I N A - E M I L I A C I O R T E A

UZUFRUCTUL

MODALITATE DE EXPRIMARE
A DREPTURILOR
SUCCESORALE ALE SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR

A L I N A - E M I L I A C I O R T E A

UZUFRUCTUL

MODALITATE DE EXPRIMARE
A DREPTURILOR
SUCCESORALE ALE SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR

Universul Juridic
-2022-

TITLUL I

PERSPECTIVĂ ISTORICĂ

Pentru a putea contribui la un progres normativ, este imperios să examinăm retrospectiv realitatea juridică și factorii sociali care au influențat regimul succesoral de-a lungul timpului. Așadar, în considerarea obiectivul lucrării noastre, respectiv de a stabili în ce măsură este fezabilă și oportună introducerea în dreptul succesoral român a dreptului de uzufruct în beneficiul soțului supraviețuitor și, în caz afirmativ, cum ar trebui reglementat acest drept de moștenire, este indispensabilă studierea originii normelor actuale și a transformărilor, respectiv a evoluției acestora în decursul timpului.

Prin urmare, în **Titlul I** vom efectua o analiză a reglementărilor în materia drepturilor succesoriale ale soțului supraviețuitor începând cu dreptul roman și până în 2011, moment în care legiuitorul român a elaborat Codul civil în vigoare. **Accentul va cădea preponderent pe evidențierea momentului și a contextului istoric și sociologic în care soțul supraviețuitor a beneficiat de un drept de uzufruct.** Vom analiza, în raport cu fiecare perioadă istorică relevantă, condițiile care sunt necesar a fi întrunite pentru ca uzufructul legal să se nască în patrimoniul soțului supraviețuitor. Totuși, din motive ce țin de cursivitatea discursului, vom face precizări cu privire la dreptul de moștenire al soțului supraviețuitor, dar și a succesorilor legali, în general.

CAPITOLUL 1

SITUAȚIA SOȚULUI SUPRAVIEȚUITOR ÎN DREPTUL ROMAN

În cuprinsul acestui capitol¹ ne vom ocupa de situația soțului supraviețuitor în perioada dreptului roman, defalcând analiza pe cele trei momente istorice importante: vechiul drept roman, dreptul pretorian și dreptul imperial. În această ultimă secțiune vom acorda atenție sporită legislației lui Iustinian.

În cadrul fiecărei subsecțiuni, ne propunem, de asemenea, să cercetăm consecințele juridice declanșate de moartea fiecăruia dintre cei doi soți, pentru a puncta diferențele de substanță dintre aceste evenimente.

Secțiunea 1

Vechiul drept roman

În societatea gentilică, cea fără clase, averea colectivității se transmitea pe linie maternă, proveniență luată în considerare și la stabilirea filiației descendenților². La acea vreme, moștenirea trebuia să rămână în cadrul ginții din care făcea parte mama. Întrucât copiii nu aparțineau de ginta tatălui, la început, ei o moșteneau pe mama lor, împreună cu alte rude de sânge ale acesteia³.

Odată cu apariția **patriarhatului**⁴, transmisiunea bunurilor *ab intestato* suferă schimbări majore, în principal, datorită dobândirii de

¹ Materialul din acest capitol reprezintă o variantă actualizată și revizuită a articolului publicat anterior în A.E. Ciortea, *O viziune globală asupra situației patrimoniale a soțului supraviețuitor în dreptul roman*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Iurisprudentia nr. 1/2019, pp. 37-71.

² V. Hanga, *Drept privat roman*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1977, p. 309; V.M. Ciucă, *Drept roman. Lecțiuni*, vol. II, ed. a 2-a, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2014, p. 700.

³ V. Hanga, *Drept privat roman ... 1977, op. cit.*, p. 311.

⁴ Înlocuirea ginții matriarhale cu cea patriarhală s-a datorat, în principal, dobândirii de către bărbat a unei poziții dominante în noua familie monogamă. Explicația

către bărbat a unei poziții dominante, dar și a modificării viziunii asupra conceptului de familie¹.

Fizionomia dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor și evoluția acestuia de-a lungul timpului se află într-o legătură indisolubilă cu instituția juridică a căsătoriei, precum și cu celula de bază a societății, familia².

Este important de menționat faptul că familia patriarhală romană era centrată asupra personajului principal: șeful de familie (*pater familias*), figură care exercita o putere discreționară asupra persoanelor și asupra bunurilor pe care le avea sub putere³. În acest sens, jurisconsultul Ulpian afirmă *pater autem familias appellatur qui in domo dominium habet* (se numește șef de familie cel care deține puterea în casă⁴). Așadar, *pater familias* are, în sânul familiei, un rol asemănător cu cel al unui rege⁵. Acesta este, în același timp, titularul întregului patrimoniu familial, preot al cultului familial și judecător al celor pe care îi are în putere (*domesticus magistratus*). Prerogativele șefului de familie se întind, în această epocă, până la dreptul de viață și de moarte asupra persoanelor aflate sub puterea sa (*ius vitae necisque*⁶).

rezidă în dezvoltarea uneltelor pentru agricultură și în implicarea bărbatului în dobândirea bunurilor principale pentru susținerea nevoilor familiei. D. Oancea, *Introducere în dreptul roman*, Ed. C.H. Beck, București, 2009, p. 161.

¹ E. Molcuț, *Drept privat roman. Terminologie juridică romană*, Ed. Universul Juridic, București, 2011, p. 149.

² Pentru a elucida parcursul evolutiv al dreptului de moștenire al soțului supraviețuitor, vom analiza construcția familiei romane, atât din perspectivă religioasă, cât și dintr-una civilă.

³ D. Oancea, *Introducere...*, *op. cit.*, p. 82.

⁴ Nov. 162.2.

⁵ Cu toate acestea, au fost exprimate și susțineri potrivit cărora autoritatea supremă în familie nu aparținea lui *pater familias*, ci religiei casnice, adică celui zeu pe care romanii îl numeau *Lar Familiae Pater*. F. De Coulanges, *Cetatea antică*, Ed. Librăriei SOCEC&Co, București, 1929, p. 92.

⁶ Legea celor XII table IV.2.

Din perspectivă atribuțiilor religioase, *pater familias* este cel în drept să aprindă focul sacru, să înjunghie victima, să pronunțe formule religioase care sunt menite să confere familiei protecția zeilor etc.¹

Se pune întrebare: cine va săvârși actele religioase ale cultului familiei după moartea șefului de familie? Conform regulii, ritualul religios este condus de către descendenții de sex masculin, aflați sub puterea lui *pater familias*, la data deschiderii moștenirii². Cutuma locală stabilea că primul fiu născut va succeda în atribuțiile religioase ale șefului de familie, la momentul decesului acestuia din urmă³. Așadar, rezultă că fiicele sau soția (indiferent de felul căsătoriei) nu-i vor putea succeda defunctului în ceea ce privește oficierea cultului religios al familiei.

În privința fiicei, s-a arătat că aceasta nu este aptă să continue religia părintească, întrucât la momentul la care aceasta încheie o căsătorie⁴ ea renunță implicit la cultul tatălui său și adoptă religia casnică a soțului, din noua familie⁵. Așadar, calitatea ei de viitoare moștenitoare în familia de origine este condiționată de necontratarea unei căsătorii *cum manu*, deci implicit de situarea ei sub aceeași putere părintească (*patria potestas*).

Odată intrată în noua familie, se observă că, în privința actelor religioase, soția nu se afla pe o poziție de egalitate cu *pater familias*⁶. Astfel, în viața romană de familie, soția este văzută ca un ajutor al soțului ei și nu ca un membru al familiei cu autoritate sau care poate

¹ F. De Coulanges, *Cetatea ...* 1929, *op. cit.*, p. 93.

² *Idem*, p. 77.

³ În situația în care cel mai în vârstă dintre fii este precedat sau nedemn de a săvârși ritualul religios, un alt descendent de sex masculin (fie rudă de sânge sau agnatică) va prelua această responsabilitate. C.M. Brune, *The Origin and History of Succession in Roman Law*, *Law Magazin and Review: A Quarterly Review of Jurisprudence* nr. 36/2011, p. 433.

⁴ Desigur, este vorba despre căsătoria *cum manu*, deoarece aceasta era singura formă cunoscută la vremea respectivă.

⁵ F. De Coulanges, *Cetatea ...* 1929, *op. cit.*, p. 77.

⁶ *Idem*, p. 93.